

Василь КРАС

Ручина

Харків
«ФОЛІО»
2025

ТАЄМНИЙ ПРИКАЗ

1

На середину сімнадцятого століття Кремль походив на велике місто посеред міста Москва — місто в місті, — оточене високою стіною по всьому периметру. Побудований на пагорбі, він величаво вписувався в навколишню місцевість. За могутніми стінами розташувалися десятки великих і менших будівель, царські палати, усілякі державні прикази, собори й храми.

У Кремлі працюють сотні різних людей. Тут же стоять і добротні будинки наближеної до царської сім'ї знаті. Вони поруч із майстернями, кузнями, конюшнями й погребями. Периметр цього міста в місті охороняється з особливою увагою.

Великі черги людей майже щодня тупцюють біля кремлівських стін. Вони прийшли шукати правду до царя-батюшки, та далеко не всім удається її знайти.

Олексій Михайлович Романов*, у народі прозваний Тішайшим, повільно проходжувався відкритою галереєю Золотоверхого Теремка — найвищої частини Теремного палацу, розташованого прямо над Престольною палатою.

Цар перебував у піднесеному, гарному настрої. Ще б пак. Кілька годин тому повернувся з триденної соколиної охоти, яку так любляв і яка доставляла стільки радості. Після трапези чекав на керівника Таємного приказу. Хоч сам приказ і був поруч з апартаментами царя, та дяка Дементія Башмакова на місці не було. За ним послали, і Олексію Михайловичу дуже не терпілося швидше зустрітися з одною найбільш наближеною і довіреною йому людиною.

З оглядової галереї Золотоверхого Теремка перед очима царя відкривався захопливий і чарівний краєвид на все місто.

Олексій Михайлович любив ходити відкритою галереєю. Із висоти цар споглядав на Москву, і складалося в нього вра-

ження, що вище нього в цій країні нікого немає. Вище тільки небо й Бог.

Золотоверхий Теремок — приміщення просторе, світле, із розставленими вздовж стін лавами. Кімната затишна та тепла, багато прикрашена. Великі вікна пропускають удосталь світла, а слюдяні камінці в стінах створюють чудесну гру строкатих фарб і відтінків.

Трохи збоку від центру кімнати, ближче до вікон, стояли два м'які фотелі, оббиті парчею* і з витіюватим різьбленням на дерев'яних високих спинках. Поміж ними — невисокий столик, оздоблений дорогоцінним камінням, схожий на шахівницю. На ньому розставлені великі фігури, вирізані вмілим майстром зі слонової кістки.

Віднедавна шахи стали ще одним захопленням Олексія Михайловича, і він проводив багато часу за цією новою для Московського царства грою. Частіше за всіх складав йому компанію Дементій Мініч Башмаков — дяк Таємного приказу. Як говорив сам цар: «Поеднували корисне з приємним».

Таємний приказ Романов створив кілька років тому як вимушену необхідність знати про всі потаємні змови й склоки, що процвітали в царстві як серед бояр, так і серед духовенства та які загрожували його владі й особистій безпеці. До керівництва приказу, окрім дяка, Олексій Михайлович наблизив «худородних*», що викликало незадоволення багатьох у Боярській думі. Цар на це не зважав і робив те, що йому здавалося потрібним і правильним.

Три дні тому, перед самим від'їздом на соколину охоту, відбулася коротка розмова з Башмаковим. Дяк сказав, що йому відомі важливі новини й він хотів зробити доповідь царю, але Олексій Михайлович переніс доповідь на сьогодні. Йому було так бажано забути про всі проблеми на три дні та насолодитися полюванням...

Нарешті кам'яною підлогою застукали підбори чобіт, і на відкритій галереї для прогулянок з'явився середнього зросту чоловік близько сорока років у сірому непримітному одязі. Його карі розумні очі світилися відданістю й повагою. Він низько, майже до пояса, уклонився цареві.

— Пробач, твоя величносте! Тільки мені повідомили про твоє повернення — я відразу поспішив на виклик.

— Доброго дня тобі, Дементію Мінічу! Фігури на столі. Почнемо? Заодно й доведеш до нашого відому, що таке важливе хотів сказати мені третього дня.

— Як тобі буде бажано, государю.

Пройшли в кімнату та розсілися в м'яких фотелях.

Олексій Михайлович покликав прислужника, і за кілька хвилин поруч із ними з'явилася пузата пляшка з венеційського скла, у якій іскрився рожевий напій.

— Прошу скуштувати, — примружив очі Романов. — Заморський напій. Привезли з Франції.

— Твоя світлосте! Ти пропонуєш мені знову грати темними фігурами. Чому?

— Доля твоя така, — посміхнувся Олексій Михайлович. — Ти ж відповідаєш за всі потаємні й темні справи в царстві? Так чи не так?

— Скоріше я намагаюся багато темних справ зробити світлими для твоїх царських очей!

— Тоді говори! Що ти мені хотів повідомити третього дня?

Романов ніжною, пещеною рукою переставив шахову фігуру на столі.

Башмаков довго не думав і зробив хід у відповідь.

— Дві нагальні справи змусили мене потурбувати твою величність.

— Чи не якась змова знову виникла?

— Ну ще не зовсім змова, але може дійти й до такого, якщо вчасно не вжити заходів.

— Говори, Дементію Мінічу! Не тягни kota за хвіст!

— Це, твоя величносте, стосується патріарха Нікона.

— Знову патріарх. Мені всі вуха думські бояри прогули, як ті докучливі мухи. Може, заздрять йому та такий його владі? Чи справді щось більш суттєве? Я і так давно перестав ходити на патріарші проповіді й дедалі рідше запрошую його до нашого Теремного палацу.

— Мої довірені вивідувачі* доповідають, що патріарх утратив відчуття реальності та допускає такі розмови, про які іншим і думати заборонено.

— І що це за розмови, Дементію Мінічу?

— Твоя величносте! Він би не проти розділити з тобою владу в царстві. Одного себе вважає таким, через кого тільки й мають іти настанови Божі.

— Наша влада дана нам Господом. Здається, патріарх Нікон хоче таке під сумнів поставити? Я тебе правильно зрозумів?

— Цілком правильно, твоя величносте.

— Тоді займися цією справою докладно. Я маю знати про всі кроки патріарха й про всі його розмови, що направлені супроти царства та нашої Богом даної влади.

— Я вже займаюся цим...

Олексій Михайлович підхопився з фотеля. Ходив широкими кроками по кімнаті, пощипуючи бороду пальцями лівої руки. Таке свідчило, що на нього раптово налетів приступ гніву.

Башмаков і сам устав. Негоже сидіти підлеглому, коли государ стоїть.

Романов заспокоївся. Повернувся до столика з розставленими шаховими фігурами. Мовив коротко:

— Сідай, Дементію Мінічу. Що там іще за невідкладна справа?

— Помер гетьман Хмельницький.

— Так... чому відразу не повідомив?

— Уважав, що події навколо патріарха сьогодні тобі більше загрожують.

— І що ж відбувається в Чигирині?

— Боротьба за владу, твоя величносте. Її мав успадкувати син гетьмана Юрій, але старшина відсторонила його. Провели Раду й владу поділили між Хмельниченком і Генеральним писарем Богдана — Іваном Виговським.

— Які поради даси мені щодо цього? Говори, не бійся.

— Твоя світлосте! Юрій молодий і дурний! Він далеко не Богдан. Я вважаю, що краще втратити з розумним, ніж знайти з дурнем.

— Говори ясніше!

— Я думаю, що на твоєму високому та державницькому рівні потрібно підтримати Виговського. Окрім того, підтримати й тих, хто їм незадоволений. Нехай поки що розбираються поміж собою. Що більше будуть воду каламутити, то краще для нас.

— А що з тими людьми, яких ти мені пропонував таємно поселити в Києві, Ніжині, Чернігові та, здається, Полтаві чи Конотопі?

— Олексію Михайловичу! У Києві, Ніжині та Чернігові люди на місцях. Київський навіть устиг купити добротний будинок і свого сина влаштував до Могилянського колегіуму*. В інших містах поки що не завершили.

— Тарабарщині* навчені?

— Так, твоя світлосте.

— Тоді нехай листи пишуть нею! Нехай входять у найвищі кола суспільства та духовенства, коли змога. Усі відомості — тільки в Таємний приказ! В інших приказах не мають відати про такі справи!

— Яке головне завдання ставити їм сьогодні?

— Не допустити за всяку ціну замирення з ляхами! Ніяких угод і домовленостей за нашою спиною! Зривати всі спроби та всяк заважати такому. Підготуй іще з десятків людей із такою місією та запропонуй мені їх і ті міста, у яких мають поселитися.

Романов відпив рожевого напою зі срібного кубка. Трохи скривився й зробив черговий хід на шаховій дошці.

— Ох і нікчемне це їхнє вино! Як тільки вони його п'ють? А мені так розхвалювали. До речі, хто там у нас у Києві?

— Племянник княгині Пушкіної — дружини Олексія Микитовича Трубецького*. Перевірена, навчена та віддана людина.

— А як сприйняв необхідність переїхати в нові землі?

— Не дуже-то й хотів. Але сказав, що послужити на благо Отчизни радий. Розумний, обережний, а головне — відданий. Він один із кращих серед усіх, кого ми направили, хоч іще й досить молодий.

— Що ж... Я задоволений твоєю роботою в Таємному приказі.

— Завжди радий служити государю та державі! — підхопився з фотеля Башмаков.

Але цар уже не чув його. Якись думки пронеслися в його голові, і на прощання він лише помахав рукою, даючи зрозуміти, що і розмову, і гру в шахи на сьогодні завершено.

2

Біля Кудрявця* на повалених деревах посеред мальовничої галявини сиділо троє.

Безкрайне голубе небо висіло в них над головами. Ні тобі одної, бодай маленької, хмаринки. Десь поруч ледь-ледь дзюрчав невеликий струмочок. У кущах поблизу густою стіною попіднімала голови яскраво-зелена кропива.

Галявина була маленькою і, мабуть, правила багатьом, передусім молодим людям, місцем, де можна сховатися від стороннього ока й поринути в розмови про майбутнє. Поєднати свою фантазію і малювати один перед одним захопливі картини бажаного життя.

Із густих зарослів і чагарників доносився пташиний щебет, серед якого особливо вирізнявся нахабний голос зозулі, що взялася вкотре відлічувати роки якомусь цікавому чоловіку.

Поміж молодих людей, що сиділи колом, потріскували сухі гілки в невеликому багатті. Його розпалили давно й тепер на коротких вербових шпичаках підсмажували ароматні шматки сала з товстими прожилками рожевого м'яса.

Серед трьох особливо виділявся трохи старший за віком підліток, на вигляд років шістнадцяти. Високий, кремезний, із правильними рисами обличчя. Світла, майже біла сорочка з тонкого полотна, мережена вишивкою і коричневого кольору шаровари довершували портрет юнака. Темно-карі очі світилися задиристістю та ледь помітними смішинками. По всьому помічалось, що він є лідером серед друзів, які зібралися біля Кудрявцевої гори.

Наймолодшим у цій гамірливій компанії був високого зросту хлопець. Стрункий, ще з дитячим, але дуже гарним

тілом. Чорні, як смола, густі патли на голові трохи в'юнилися. Великі блакитні очі відразу привертали увагу тих, хто дивився на нього. Добротний одяг свідчив, що він належить до вищих кіл тогочасного суспільства.

Третій був трохи нижчий за попереднього, із розумними сірими очима. Помічалось, що він давно визнав лідерство першого та з повагою, наскільки це можливо в такому віці, ставився до другого. Його одяг різнився від одягу друзів. Тонка блаватна* сорочка й штани з угорського сукна. На ногах дорогі сап'янці*, фарбовані в темно-синій колір під пару штанам.

Найстаршого та лідера компанії звали Семеном на прізвище Гурко. Він народився в Борзні й там же сьогодні жили його батьки.

Семен другий рік навчався в Могилянському колегіумі. Наприкінці літа минулого року познайомився з Петром Перепечаєм. Хлопці потоваришували. Воно й не дивно. Петро був сином Оксани та Арсена Перепечаїв, близьких родичів борзнянського сотника Петра Забіли.

Згодом до них долучився й третій штудей*. Звали його Іваном, і був він сином київського вельможі Пушкіна Євстафія Павловича, який торік через хворобу переїхав із Москви та купив розкішний будинок у Києві на Подолі. Сина віддав у навчання до Могилянського колегіуму, а сам займався крамарством.

Весна 1658 року рано прийшла в Київ. Уже серед квітня природа буяла зеленню. Стояла тепла весняна погода.

Семен Гурко й Петро Перепечай майже рік не були в рідній Борзні. Нарешті випала нагода та дидаскали* з професорами дозволили кілька тижнів побути в рідних місцях. Петро запросив Івана поїхати з ними до Борзни. Іван спочатку не погодився, але потім його батько Євстафій Павлович дозволив. І навіть більше: вирішив сам супроводжувати хлопців до міста зі своїми наймитами. Дорога хоч і недалека, але дітей не варто залишати без нагляду дорослих.

Саме сьогодні штудей і зібралися біля Кудрявця, щоб побути на самоті, підсмажити сало на багатті й обговорити майбутню поїздку.

— Петре! — говорив Іван Пушкін. — Мені всі науки в колегіумі подобаються. Ось тільки польська, латина та німецька мови даються складніше за все.

— Це й не дивно. Мій дід живе під Краковом. Анджеєм його звати. У нашій сім'ї всі польську добре знають. Ну а латина тільки трохи складніша. Я тобі допоможу.

— Не переймайся ти так, Іване! — підбадьорив хлопця Гурко. — Я на рік більше вас навчаюся, і спочатку мені теж було дуже складно з латиною. Сьогодні ж я тільки посміхаюся, коли чую подібні розмови від початківців.

— Тобі легко говорити так, коли розібрався. А мною даскали незадоволені. Ректор колегіуму обіцяв навіть Євстафію Павловичу повідомити. Самі ж знаєте, який у мене батько суворий. Говорить, не тільки хвороба змусила до Києва переїхати, а ще й бажання дати мені гарну освіту.

— Так, друзі! — розгнівався Семен. — Забудьте на кілька тижнів про науку! У нас попереду вільний час, і ним потрібно скористатися цікаво й сповна. Є якісь пропозиції, Петрику?

— Я пропоную показати Івану найкращі місця в Борзні. Завітати на пасіку до діда Панаса в Кинашівку*. А там дід добре знає місця, де можна порибалити так, що вам і не снилося.

— До речі, Петре. Я говорив Євстафію Павловичу про рибалку. Він обіцяв навчити нас ловити вудкою. І навіть замовив спеціальні гачки в майстра та струни з кобзи підготував, щоб шука волосіні не перекусила. Батько так любить ловити вудкою на живця.

— Це гарна думка, — погодився Гурко. — А цей дід Панас вам хто? — запитав у Перепечая.

— Та якась рідня по діду Забілі. Мед нам завжди привозить. Дядько Тарас частенько любив у нього бувати й мене з Максимом майже завжди брав із собою. Там же й навчав різним премудростям і на своєму огиру* Орлику дозволяв поскакати.

Згадка про брата-близнюка трохи кольнула серце хлопця. Скоро рік буде, як Максима захопили бусурмани* на хуторі полковника Гуляницького під Ніжином. Петро спочатку дуже переживав за братом. Звик до нього за дванадцять ро-

ків, проведених разом. Коли ж батьки відвезли до Могилянського колегіуму, де познайомився із Семеном і Іваном, то став потроху забувати брата. А ще згадав доньку полковника Оленку. Її не бачив із тих подій на хуторі.

Провів рукою по грудях і переконався, що подарований дівчиною медальйон висить у нього на шії.

— Про що задумався, Перепечай? — відірвав хлопця від роздумів Семен Гурко.

— Та брата Максима згадав. Де він і чи живий іще? — стурбовано відповів Петро.

— Ти ж говорив, що запорожці викуп направили комусь у ханство. І що, жодних вістей?

— Може, він уже повернувся? — запитав Пушкін. — Приїдемо в Борзну, а він дома, як нічого й не було?

— Добре, коли б так, — погодився Перепечай. — Ось тільки я б уже знав, що він знайшовся. Листа могли прислати, а він і сам захотів би мене побачити.

— Не переживай ти так, — поклав Гурко руку товаришу на плече. — Я впевнений: знайдуть твого брата. А ця Оленка, донька ніжинського полковника — гарна дівчина?

— Дуже гарна! Але їй більше подобався Максим. Думаю, із ним їй було цікавіше, ніж зі мною. Вона захопилася військовими вправами, шаблями, пістолями... Таке братові завжди краще вдавалося.

— Військові навички ще ні одному козаку не завадили! — упевнено мовив Семен. — Нам самим вони потрібні. Навчитися добре володіти шаблею і стріляти з пістоля, рушниці... Я тільки й мрію про таке.

— О-о... Друже! Мені Євстафій Павлович постійно про це товмачить*. Сказав: «Після повернення з Борзни відразу готуйся до нового навчання». Уже й домовився з одним запорожцем. Може, гайда разом? Я запитаю батька й, думаю, він погодиться. Гуртом буде веселіше.

— Я із задоволенням прийму таку пропозицію, — ствердно кивнув головою Семен. — А ти, Петре, що думаєш?

Перепечай скривився та почав ворухити головешки в багатті.

— Ні, брате! Так не піде! Домовлялися ж: якщо більшість ухвалює рішення, то меншість має погоджуватися, — моргнув оком Івану.

— А я що, відмовляюся? Коли ви на таке пристали, то і я з вами.

Сало давно з'їли. Запили водою з невеликої глиняної бляги*, яку прихопив із дому Пушкін. Загасили вогонь.

— Тоді, друзі, пройдімося Подолом. Погода чудесна! Настрій хороший, а скоро цікава поїздка до рідної Борзни. Гайда за мною, бабаки! Досить сидіти! Весна прекрасна, а життя тільки починається.

Семен Гурко підхопився на ноги.

Петро й Іван гайнули його доганяти. Так і бігли, штовхаючи один одного та по черзі вириваючись уперед.

3

Невеликий, припорошений пилюкою екіпаж, запряжений трійкою гарних коней, упевнено рухався битим шляхом. Попереду нього на гнідих жеребцях скакали двоє верхівців. Ще двоє їхали позаду повоза.

Усередині зручно примостилися четверо мандрівників. На задньому сидінні — чоловік років тридцяти — тридцяти двох. Вишукано одягнений, із розумними карими очима. Поруч із ним — підліток років тринадцяти. У рисах його обличчя помічалася схожість зі старшим чоловіком.

На передній лаві — Петро Перепечай і Семен Гурко.

Старший укотре нахилився праворуч та уважно роздивився дорогу перед собою. Трохи пововтузився на сидінні й звернувся із запитанням до хлопців, які сиділи навпроти нього:

— Мої юні друзі! Скільки думаєте верст залишилося до вашого рідного міста?

— Євстафію Павловичу! Верст десять-дванадцять. Не більше. Я вже впізнаю навколишню природу, — відповів старший за віком хлопець.

Петро Перепечай піднявся з лави та також виглянув з повозу. Довго роздивлявся. Знову сів поруч із Гурком.

— І мені здається, що скоро Оленівка буде.

За час подорожі із самого Києва про що тільки не говорили. Євстафій Павлович виявився цікавим співрозмовником. Діти розпитували про Москву, Московське царство, а Пушкін із задоволенням розповідав. Його син Іван згадав про навчання військової справи, і Євстафій Павлович одразу погодився долучити до науки й Семена з Петром. Гурко зрадів такому перебігу подій, та й Перепечай уже не виказував свого незадоволення. Погодився з друзями.

Пушкін довго розпитував Петрика про його батьків, а особливо про діда Петра Забілу. Колись дід був борзнянським полковником, а коли полк об'єднали з Ніжинським полком, то сотникував у Борзні. Євстафію Павловичу дуже хотілося зустрітись з ним, і хлопець пообіцяв, що попросить батьків організувати святкову вечерю й запросити на неї батьків Гурка та діда Петра.

Прийшла черга й Семену виглянути з повоза. Там, де поле зливалося з небом, він помітив, як удаліні замаячили бані борзнянських храмів. Поруч із повозом срібною стрічкою блищала річка Борзенка*. У цьому місці дорога круто взяла ліворуч, оминаючи мокрач*. Гурко схвильовано заговорив:

— Попереду помітні куполи церков. Скоро приїдемо.

Євстафій Павлович крикнув візниці, і трійка коней додала ходу.

Перепечай оживився й знову став виглядати з екіпажу. На обличчі сяяла радісна усмішка. Пушкін лише поблажливо примружив очі. Розумів відчуття хлопців. За рідними скучили, і ось-ось така довгоочікувана зустріч.

Нарешті невелике містечко постало перед очима в усій своїй красі. Проїхали центральними воротами, укритими гонтою*. Минули острог* і за вказівками Петрика та Семена попрямували до центру Борзни.

Під'їхали до одного з найкращих будинків у місті — із високим фундаментом і просторими вертикальними вікнами.

Петрик першим вискочив із повоза. Серце радісно колотилося в грудях у передчутті зустрічі з рідними. Підбіг до

забору й упевнено постукав у ворота. Прочинилося невеличке віконечко, і з нього виглянув челядник. Одразу ж упізнав хлопця.

— Своїм очам не вірю! Звідки ти взявся, Петрику? Оце так радість буде батькам. Хоч не трапилося чого-небудь лихого?

— Та що там могло трапитися. Професори відпустили на короткі канікули. Ось я і вдома. А зі мною ще й друзі. Мерщій відчиняй ворота!

Скрипнули завіси — і мандрівники проїхали до широкого двору. Із невеличкого ґанку до них уже бігла молода вродлива жінка. Схопила Петрика в обійми, розцілувала та пригорнула до грудей.

Хлопець обійняв матінку, а потім, ніби соромлячись, трохи відсторонився й указав Оксані Перепечай — так звали його неньку — на своїх друзів.

— Ось бачиш — мої товариші. Це — Семен Гурко, а поруч із ним — Іван Пушкін. А це, — кивнув головою в бік старшого чоловіка, — татко Івана — Євстафій Павлович.

Оксана підійшла ближче до них і привіталася з кожним.

Євстафій Павлович легенько, по-жіночому потиснув руку та відрекомендувався:

— Пушкін Євстафій Павлович! Батько одного із цих молодих штудеїв. Власноручно доправив дітей до Борзни. Мого сина запросили погостювати, і я не мав нічого супроти такого. Подружилися наші діти. Чому б і не допомогти.

— Ой! Які ж гості дорогі! — заметушилася Оксана. — Чого ж ми стоїмо? Проходьте до світлиці. Певно, втомилися з дороги. Будемо вас частувати.

Жінка ще раз обійняла й поцілувала Петрика.

— Пробачте, пані Оксано, — перебив її Семен Гурко. — Я згораю від нетерпіння зустрітися з рідними. Тому ще раз вибачте. Дякую вам за гостинність.

— Мамо! Запросімо Семена та його батьків сьогодні на вечерю. А ще й діда Петра Забілу. Євстафій Павлович дуже бажає з ним познайомитися. Він крамарством у Києві займається й хоче з дідом на цю тему поговорити.

— Та хіба ж я проти! Обов'язково запросимо! Я людей пошлю до твоїх батьків, Семене. І Петра Забілу запросимо. А тебе, хлопче, розумію і підтримую. Батьків не треба забувати.

Євстафій Павлович підійшов ближче та положив руку на плече Гурка.

— Я дам указівку візниці. Нехай тебе підвезе додому.

— Та тут недалеко. Я і сам доберуся.

— Нічого... нічого. Слухай, що тобі старші говорять!

Екіпаж виїхав із широкого двору на міську вулицю. Семен Гурко наостанок привітно помахав рукою. Оксана запросила всіх до будинку. Сама йшла попереду із сином, обіймаючи його за плечі.

Ближче до вечора за довгим гарним столом, накритим тонкого полотна скатертиною, зібралася невелика гамірлива компанія. Чудова й радісна атмосфера панувала за столом. Семен Гурко познайомив присутніх зі своїми батьками. А Арсен Перепечай — так звали чоловіка Оксани та батька Петрика — представив гостям борзнянського сотника Петра Забілу.

Сотник, який неодноразово бував у будинку Перепечаїв, за звичкою зайняв найпочесніше місце за столом. Підняв по вінця налитого келиха та запропонував присутнім випити за знайомство.

Випили й закусили. Налили ще по одній. Стримана атмосфера швидко розвіялася, поступаючись дружній бесіді та радісному настрою від приїзду дітей.

Петрик дізнався, що дядько Тарас Завірюха разом із запорожцями плавали на чайках морем. Десь там, поблизу міста Кафа*, напали на татарський аул. У ньому тримали невольників. Багатьох звільнили, але Максима серед бранців не було. Його нібито татари відправили кудись до Стамбула в Османську імперію. Козаки захопили дітей татарського мурзи й тепер будуть намагатися використати їх для обміну на Максима.

Про долю брата говорили довго. Особливо бідкалася матуся. Її заспокоювали всі, а дід Забіла* говорив, що буде звертатися до самого гетьмана Івана Виговського, щоб той допоміг.

Потім розмова непомітно перейшла на протистояння між полтавським полковником Пушкарем і гетьманським уря-

дом Виговського. До Борзни долітали звістки про кілька битв, які відбулися між заколотниками та урядовими військами. Усі дуже турбувалися, що війна може спалахнути з новою силою і чого лихого докотиться й до Борзни.

Пушкін поцікавився в Забілі:

— А ви, пане сотнику, як вважаєте, чим закінчиться це протистояння?

— Путі Господні незвідані! Усе може трапитися! Особисто я вважаю, що завершиться поразкою Мартина Пушкаря, а він і голову на плечах може втратити. Ми завжди чимось незадоволені, але я чув, що і Варшава, і кримський хан дали згоду допомагати гетьману в цій хатній війні.

Між Забілою і Пушкіним зав'язалася цікава розмова, і вони, щоб не заважати іншим, відійшли від столу та присіли осторонь, біля вікна.

— А ви, пане, як потрапили до Києва? — запитав сотник.

— Кілька особистих причин привели мене до цього славного міста. Хворіти я став, і княгиня Пушкіна, що доводитьсь нам ріднею по батьку, порадила переїхати в місця з більш м'яким кліматом. Та не це стало головним. Сину бажаю дати гарну освіту. Ось так і перебралися саме до Києва. Купив будинок на Подолі й тепер крамарюю.

— Так ви близький родич княгині Пушкіної? Вона, здається, дружина відомого московського князя Олексія Микитовича Трубецького?

— Справді так, Петре Михайловичу. Якщо у вас виникнуть якісь питання до цих достойних людей, то буду завжди радий посприяти. Так склалося, що наші діти потоваришували, то чому б і нам один одного, коли треба не підтримати?

Забіла примружив свої хитруваті очі й обома руками поправив здоровенні вуса, у яких уже деінде помічалися сиві волосини. По-дружньому поплескав Пушкіна по плечу та промовив:

— Обов'язково скористаюся вашою пропозицією, коли буде необхідність! Зі свого боку й вам, Євстафію Павловичу, могу пособити, коли виникнуть якісь питання.

Зміст

<i>Розділ 1. Таємний приказ</i>	6
<i>Розділ 2. Викуп</i>	36
<i>Розділ 3. Блискуча Порта</i>	89
<i>Розділ 4. Стара Планина</i>	135
<i>Розділ 5. Хатня війна</i>	172
<i>Розділ 6. Пірати Караденгіза</i>	257
<i>Розділ 7. Башчавуш Рафід</i>	292
<i>Розділ 8. Смерть Пушкаря</i>	339
<i>Розділ 9. Зміїний острів</i>	399
<i>Розділ 10. Гадяцький трактат</i>	427
<i>Розділ 11. Краків</i>	479
<i>Розділ 12. Весілля</i>	566
Пояснення застарілих і маловживаних слів, власних назв та імен	590